

УДК 347.4

*Н. Ю. Голубєва***ДІЙСНІСТЬ НЕМАЙНОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ЦК УКРАЇНИ**

Цивільне право, а тим більше його одна з головних підгалузей — зобов'язальне право, традиційно розглядає в якості свого основного предмета майнові відносини.

Зобов'язання обслуговує переміщення матеріальних благ, є засобом господарського обороту, тому традиційно боржник зобов'язаний вчинити надання майнового характеру. Норми зобов'язального права пройняті духом матеріальності зобов'язальних відносин, оскільки спрямовані, як і усе цивільне право, на регулювання в основному майнових відносин. Відновлення порушеного права кредитора за зобов'язанням відбувається за допомогою притягнення до відповідальності порушника (боржника), яка також носить майновий характер (як і в цілому цивільна відповідальність). Проте сфера зобов'язальних відносин ширше відносин, що опосередковують товарний обмін. Ось чому українці важливо поставити питання про допустимість регулювання і захисту немайнових зобов'язань [1, с. 88].

Питаннями можливості існування немайнових зобов'язань (зобов'язань із немайновим змістом чи інтересом) займались Є. Пассек (найбільш ґрунтовне дослідження), Є. Домбровський, В. Рясенцев, В. А. Ойгензихт, Б. Н. Мезрин, Р. А. Майданик, Ф. О. Богатирьов тощо.

Метою цієї статті є аналіз цивільного законодавства України щодо можливості його застосування до немайнових зобов'язань.

Проблема нематеріального або немайнового інтересу в зобов'язанні по суті зародилася і стала наполегливо вимагати свого вирішення лише в другій половині XIX століття. А цей час, як відомо, бурхливого ходу громадського життя в усіх галузях, у тому числі і в юриспруденції [2, с. 13]. Є. Домбровський відмічав, що «проблема неимущественного интереса в гражданском праве считается одной из спорных тем учения об обязательствах, — вернее, даже одним из спорных институтов гражданского права вообще» [3, с. 94].

Дійсно, питання про наявність зобов'язальних відносин немайнового характеру є спірним. Є погляд, що достатньо широко представлений у літературі, що зобов'язання завжди виступають як майнові цивільні правовідносини.

Такої думки дотримувались більшість класиків цивілістики, наприклад, К. Кавелин, А. С. Кривцов, Д. І. Мейер, Ф.-К. Савіньї, Г. Ф. Шершеневич, П. П. Цитович та інші, які категорично заперечували можливість існування нематеріального інтересу в зобов'язанні.

Г. Ф. Шершеневич вказує, що «такому допущенню (визнанню немайнових зобов'язань — уточнення моє. — Н. Г.) противиться природа обязательственных отношений» [4, с. 7].

Г. Дербург дивувався можливості визнання зобов'язань із немайновим змістом: «Не подлежит сомнению, что существуют требования необязательственного характера, которые защищаются иском, хотя и не имеют имущественной ценности, как, напр., обручение или требование о выдаче жены или детей, удерживаемых третьими лицами. Мы отрицаем только существование обязательств без имущественного интереса. Допустим, напр., что жених вполне серьезно обещает своей невесте не посещать более известного клуба или кто-либо, не обладающий крепким здоровьем, самым торжественным образом обещает своему брату не курить больше сигар. Неужели подобные обещания должны повлечь за собою иск и исполнение их может быть вынуждено путем наложения штрафа в судебном порядке?» [5, с. 48—49].

Варто помітити, що дослідники, які виступали проти визнання зобов'язань із немайновим змістом, наводили приклади немайнових зобов'язань із підкреслено «легковажним» змістом: обіцянку не ходити у певне місце, не палити, потанцювати тощо, а автори, що підтримують іншу позицію, наводять навпаки більш «серйозні» приклади, наприклад, не заважати сусідам грою на скрипці у певний час.

Як правило, автори наполягали на можливості грошової оцінки зобов'язання (його об'єкту). Так, К. Д. Кавелін вважав, що цивільне право повинне зводитися тільки до відносин щодо майна і зобов'язань, характерною особливістю яких є принципова грошова оцінка [6, с. 3, 63]. Далі автор пише: «Договор, иначе сделка, условие ряда есть соглашение между двумя или более лицами, облеченное в законную форму, о каких-либо действиях, имеющих имущественную ценность и могущих, по закону, быть предметами юридических отношений» [6, с. 126].

І. Н. Трепицин додає, що «пригодны быть объектом обязательств только те, которые имеют имущественный интерес, поддаются *имущественной оценке* или сами по себе, или *ввиду условленной для обеспечения обязательства неустойки*» (курсив мій. — Н. Г.) [7, с. 19].

Ф.-К. Савіньї, визначаючи об'єкт зобов'язання, також вказує, що ним (об'єктом) може бути дія, яка має майнові цінність чи має здатність до грошової оцінки [8, с. 8].

Ідея визнання тільки зобов'язань із майновим змістом була підтримана і радянськими вченими. Наприклад, О. С. Іоффе, Ф. І. Гавзе та інші наполягали на майновому характері зобов'язальних правовідносин як на ознаці зобов'язань [9, с. 370–371; 10, с. 155]. Д. М. Генкін відмічав, що предмет цивільного права утворюють майнові відносини у сфері товарно-грошового обороту, що будуються на началах еквівалентності [11, с. 106].

На думку М. М. Агаркова, будь-яке зобов'язання є спрямованим на перехід речей чи є відплатним [12, с. 39]. Хоча іноді цю тезу він спростовував своїми ж словами. Так, автор наводив приклад зобов'язання з приводу утримання від здійснення тих або інших дій: наймач житлоплощі домовляється з наймодавцем, що останній після п'яти годин вечора не займатиметься музикою [12, с. 41]. Очевидно, що в такому зобов'язанні кредитор має немайновий інтерес.

Сучасні цивілісти також стверджують, що немайновий характер зобов'язання неможливий, принаймні вважають, що чинне законодавство цього не допускає, наприклад, Є. А. Суханов, Н. Д. Єгоров [13, с. 9; 14, с. 477].

М. В. Кротов взагалі вважає, що є недоліком легального визначення зобов'язання, відсутність у визначенні вказівки на майновий характер дії, що становить предмет зобов'язального відношення [15, с. 120].

По суті увесь спір зводиться до питання про можливість або неможливість дати судовий захист зобов'язанням, спрямованим на дії, позбавлені майнової цінності [16, с. 104].

Однак майновий характер зобов'язальних правовідносин не всі цивілісти вважають визначальною ознакою зобов'язання. В протилежність усім вищеназваним думкам інші вчені вважають умову наявності у зобов'язанні майнового інтересу для зобов'язання абсолютно байдужою.

Вірно відмітив Ф. О. Богатирьов: велика різноманітність життєвих інтересів завжди ставила проблему встановлення захисту їх з боку правового порядку. Це відноситься зокрема до нематеріальних (немайнових) інтересів. Упродовж останніх двох століть роль нематеріальних інтересів постійно зростає. Проте, якщо нематеріальні інтереси, що оформляються абсолютними правами (особистими немайними правами), вже отримали досить повну регламентацію і захист, то нематеріальний інтерес у відносному правовідношенні, а саме в зобов'язанні, — ще не розв'язана проблема [2, с. 3].

Більш справедливою здається точка зору, згідно з якою зобов'язання не завжди можуть мати майновий характер. Одним із перших дослідників цього питання у російській цивілістичній науці був Є. В. Пассек, який дійшов висновку, що предметом зобов'язання можуть бути не тільки такі дії боржника, які мають на меті перенесення матеріального об'єкта, а взагалі будь-які дії боржника, якщо вже вони об'єктивно можливі та не суперечать приписам права [16, с. 11].

І. А. Покровський вказував, що твердження про цивільне право як право майнових відносин абсолютно неправильне *petitio principii* [17, с. 135].

Автор вважав, що уявлення про абстрактну «цивільну» людину як про деяку норму того, що єдино заслуговує охорони, грає велику роль і в питанні про визнання або невизнання зобов'язань на дії немайнового характеру. Природно, що з точки зору «господарності» як єдиного розумного базису усього цивільного права, відносини немайнові виходитимуть за межі цього останнього. Середня «цивільна» людина малюється як істота, що живе тільки інтересами майновими — «економічна людина». Але життя виросло вже з цього уявлення; нинішня, навіть середня, шаблонна людина вже цінує відомі немайнові блага — ім'я, честь тощо — і вимагає для них якої-небудь, хоч би і недосконалої, охорони. І чим далі, тим більше ці запити будуть рости. Далі автор доречно наводить слова Редакційної комісії із складання проекту Цивільного кодексу Німеччини: «У висококультурного народу обов'язательство имеет своею задачей обеспечивать не только материальные блага, но и блага идеальные, значение и ценность которых растет вместе с ростом культуры» [18, с. 40].

Визнання немайнового інтересу в зобов'язанні необхідне, якщо ми рухаємося не лише шляхом визнання прав особи взагалі, але і шляхом визнання прав конкретної людської особи [17, с. 138].

В. П. Нечаєв навіть не піддавав сумніву справедливості захисту немайнових договорів і покарання за сам факт порушення такого договору, незалежно від спричинення ним майнової шкоди. Обіцянки з'явитися у відповідне місце для вчинення необхідних іншому контрагентові дій, не чинити шуму під час зайняття, забезпечити спокій в квартирі тощо мають часто не меншу важливість, ніж майнові зобов'язання; з іншого боку, порушення, наприклад, господарем готелю обіцянки приготувати кімнати до певного терміну для приїжджої сім'ї, внаслідок чого ця сім'я змушена провести ніч на вулиці за відсутністю приміщення в інших готелях, хоча і не приносить сім'ї майнової шкоди, проте заподіює їй такі незручності, які, поза сумнівом, вимагають відшкодування шляхом покарання винуватця [19, с. 263].

Погляди І. Б. Новицького на можливість існування зобов'язань із немайновим змістом дещо трансформувались у різних його дослідженнях. Так, спочатку він пише, що зобов'язального характеру таке немайнове зобов'язання набуває тільки у зв'язку з можливістю застосування до порушника санкцій майнового характеру [20, с. 354], тобто, як і багато противників визнання зобов'язань із немайновим змістом, визнавав право на існування таких зобов'язань тільки у випадку додавання неустойки як майнового забезпечення зобов'язання.

Пізніше автор міняє свою точку зору на користь визнання зобов'язань із немайновим змістом без якоїсь прив'язки до майнового забезпечення. І. Б. Новицький вважав, що різниці між однією і тією ж послугою, яка

здійснюється оплатно чи безоплатно, нема, тому змістом зобов'язання може бути право вимоги будь-якої правомірної дії, яка має *серйозних характер та заслуговує на захист*. Взагалі ж інтереси немайнового характеру можуть скласти, на його думку, зміст зобов'язання: наприклад, немає підстав сумніватися у дійсності договору, за яким наймач житлового приміщення зобов'язується під страхом неустойки утримуватися від гри на музичних інструментах і т. ін., хоч би ніякі майнові інтереси інших мешканців ні прямо, ні побічно не страждали від музики. І. Б. Новицький таким чином формулює межі зобов'язального права: їх складають такі відносини, які позбавлені всякого господарського значення (наприклад, відносини дружби, люб'язність і т. ін.) [21, с. 59].

Ці та подібні міркування містилися також в працях інших учених. І хоча ці ідеї не є загальноновизнаними і не отримали законодавчого закріплення, твердження про майновий характер зобов'язальних правовідносин вже не так безперечно [22, с. 70].

Прослідкуємо законодавчу традицію з цього питання. У ст. ст. 1528, 1529 Зводу законів Російської імперії прямо не вказувалось на майновий характер зобов'язання, принаймні не йшлося про визнання недійсним немайнового зобов'язання.

Проект Цивільного укладення Російської імперії також не містив вказівки на необхідність майнового інтересу для дійсності зобов'язання. Редакційна комісія із складання проекту Цивільного укладення, пояснюючи зміст ст. 1567 Цивільного укладення стосовно питання про немайнове зобов'язання, виражається не зовсім чітко. Спочатку вказується, що особисто-майнова властивість зобов'язання належить до безперечних аксіом, а потім вказуючи, що, у питанні про те, чи повинна дія, що становить предмет зобов'язання, мати майнову цінність, не існує єдності поглядів, робить висновок, що небажано вводити у визначення зобов'язання поняття майнового інтересу, бо життя на кожному кроці представляє приклад подібних зобов'язань: чим культурніше життя, тим більше розвиваються немайнові зобов'язання, і немає підстави відмовляти їм в захисті.

Формулювання поняття зобов'язання у ЦК України як права кредитора вимагати від боржника здійснення певної дії або утримання від певної дії відкриває можливість для обґрунтування зобов'язань немайнового характеру, оскільки дія боржника не обов'язково буде пов'язана з майною цінністю, принаймні заборони такої поведінки нема, не кажучи вже про деліктні зобов'язання, де прямо говориться про відшкодування моральної шкоди.

Як в ст. 1528 тому X Зводу законів Російської імперії і в ст. 1 проекту Книги п'ятої Цивільного Укладення, так і в ст. 509 ЦК України залишається місце для логічного конструювання немайнових відносин, оскільки передача майна в них вказана разом із здійсненням або невиконанням інших дій, майновий характер яких прямо не обумовлений [23, с. 22].

У відповідності до ст. 1 ЦК України цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

Закон прямо не називає відносні немайнові відносини в числі тих, які входять в предмет цивільного права, проте вказані відносини, попри те, що вони носять немайновий характер, мають необхідну ознаку цивільно-правових відносин — ознаку рівності; жоден з учасників цих відносин не має влади (влади в тому сенсі, в якому вона розуміється в публічних відносинах) по відношенню до іншого [2, с. 7].

Ні ст. 509 ЦК України, в якій дається поняття зобов'язання, ні яка-небудь інша стаття загальної частини зобов'язального права не вказують прямо або побічно на те, що предметом зобов'язання може бути тільки дія майнового характеру. Звичайно, приклади зобов'язань, вказані у цій статті, наповнені майновим змістом («передати майно», «сплатити гроші», «виконати роботу»), але це пояснюється очевидним переважанням саме майнових зобов'язань. Якщо звернутися до загальної частини зобов'язального права, то можна побачити, що багато норм цього підрозділу ЦК дійсно призначені для регулювання тільки майнових зобов'язань, наприклад, ті, які розраховані на застосування тільки по відношенню до грошових зобов'язань. В той же час більшість норм цього підрозділу цілком може бути застосована до зобов'язань з нематеріальним інтересом, узяти, приміром, норми про виконання зобов'язань, майже всі норми, за винятком статей, присвячених виконанню грошового зобов'язання, однаково застосовувані і до майнових, і до немайнових зобов'язань [1, с. 90].

У загальній частині зобов'язального права знаходить своє місце інститут попереднього договору, який відносимо до немайнових зобов'язань. Усі договори, що врегульовані у розділі 3 книги 5 ЦК України, породжують майнові зобов'язання, крім договору доручення, що може породжувати немайнове зобов'язання.

Крім цих конструкцій, що передбачені у законі, сторони можуть вступати у інші зобов'язання із нематеріальним змістом. Закон не передбачає вичерпного переліку зобов'язань, тому учасники цивільного обороту мають право вступати в нематеріальне зобов'язання, аби воно не суперечило закону.

Таким чином, можливість існування немайнових зобов'язань не заперечується у законодавстві, а також підтримується багатьма вченими.

При цьому і між авторами останньої категорії не існує проті повної однастайності відносно меж, якими окреслюється коло інтересів, що підлягають захисту права, і за межами яких такий інтерес втрачає властивість інтересу юридичного [16 с. 42].

Навряд чи у всіх випадках, коли особи зобов'язуються не з приводу майна, можна говорити про виникнення зобов'язання. Які ж критерії відрізняють цивільно-правове зобов'язання, хай навіть із не-

матеріальним змістом, від «моральних» обов'язків, які беруть на себе особи?

Окремі автори, що не визнають немайнові зобов'язання, вказують на небезпеку поширення цивільного права на область позаюридичних, моральних відносин. Суди, на їх думку, будуть завалені в цьому випадку позовами через невиконання зобов'язань не палити, піти увечері гуляти, танцювати на балу вальс і тому подібне. Слід сказати, що навряд чи хто-небудь з прибічників зобов'язань з нематеріальним інтересом вважав можливим поширення правового регулювання на цілком моральні відносини [1, с. 90]. Подібні побоювання не виправдані. Йдеться не про поширення правового регулювання на цілком моральні відносини, а про визнання зобов'язального характеру за правовими відносинами.

Б. Виндшейд вважав, що зобов'язанню взагалі дійсному не може бути відмовлено у визнанні тому тільки, що дія не має для кредитора грошової цінності. З цього, звичайно, не слідує, щоб суддя в усіх випадках повинен був подавати руку допомоги, коли потрібно що-небудь, що не має для позивача грошової цінності. Суддя не перевищить своїх прав, якщо він відмовить в допомозі тоді, якщо в основі вимоги лежить примха, і подасть її тоді, коли вимога є вираженням *справедливого*, на його думку, *інтересу*. Але якщо, наприклад, сусід мій зобов'язався припинити гру на інструменті, яка заважає мені в моїх роботах, то чи можна йому надати свободу безкарно порушити договір? [24, с. 2–3].

Тобто бачимо певний критерій відмежування захищених судом зобов'язань і незахищених, а саме: *справедлива вимога*, на відміну від звичайної *примхи* особи. Такий критерій виглядає занадто суб'єктивним.

Є. В. Пассек наводить критерії, які пропонували західні автори, наприклад, Р. Ієрінг писав, що предметом зобов'язання не можуть бути такі дії, які ґрунтуються на інтересах *співіснування і люб'язності*; а Жосеф Кохлер вважав, що всякий *розумний інтерес* досить важливий для того, щоб юридичний порядок привів через нього в рух свій примусовий апарат [16, с. 72].

Французький автор Р.-Ж. Потье допускав, що дія, що не має майнової цінності, може бути умовою зобов'язання, якщо за його невиконання сторони встановили платіж неустойки [16, с. 45]. Співвітчизник вищевказаного автора Є. Годеме вказував, що вигода, яку кредитор отримує від виконання зобов'язання, має бути такою, що може бути оцінена у грошах. Проте досить морального інтересу в особі кредитора, щоб обґрунтувати судовий позов, за умови, що цей моральний інтерес є *серйозним* [25, с. 97–98].

Критерій, за яким можна відділити немайнові зобов'язання та інші немайнові суспільні відносини, який пропонує І. Б. Новицький, не зовсім зрозумілий, а саме: дія, яка є змістом зобов'язання, повинна мати *серйозний характер та заслуговувати на захист*. На такий же критерій указує (але він його критикує) М. М. Агарков у зв'язку з аналізом зарубіжної фахової літератури, де зустрічається таке твердження: дія або

утримання від дії, що становить зміст зобов'язання, повинна мати серйозне значення, у сторін повинен бути намір зобов'язатися, але такий намір не можна припускати, коли йдеться про обіцянку сумісної прогулянки, обіцянку кинути куріння і т.п. Немає зобов'язання у випадку обіцянки прийти увечері до знайомого і виконати у нього сонату Бетховена, обіцянки безкоштовно навчити англійської мови або обіцянки якої-небудь іншої послуги. Санкції, спрямовані на примушення боржника виконати таке зобов'язання, дійсно стали б серйозним обмеженням свободи особи, яка дала таку обіцянку, не виправданим достатньо вагомими підставами [12, с. 39–40].

Також «серйозність» дій боржника пропонується як умова визнання зобов'язання таким, що має правовий захист, у сучасній літературі. Так, вказується, що зміст зобов'язання можуть складати права, вимоги і обов'язки здійснення будь-яких правомірних дій, зокрема спрямованих на задоволення немайнового інтересу, якщо ці дії носять серйозний характер, не суперечать законодавству і не відносяться до сфери моральних взаємовідносин [26, с. 352]. При цьому нема згадки, як відрізнити «серйозне» зобов'язання від «морального».

І. А. Покровський цікаво опонує такий точці зору (мається на увазі схожі ідеї, які висовували сучасники І. А. Покровського). Він наводить варіації подібних критеріїв для відмежування немайнових зобов'язань від інших неюридичних дій: «*«серьезный»* інтерес, *«достойный охраны»* інтерес, *«абстрактная ценность, хотя бы и неимущественная, но ценность с точки зрения оборота, с точки зрения общества»*, *«в вопросе о серьезности интереса суда должна принадлежать опекающая роль»*». Далі автор критикує думку, яку коротко можна виразити так: за людиною визнається якась «доза» духовного, яка захищається судом, все інше, «все выходящее за пределы этой дозы, есть индивидуальная «прихоть», вступаться за которую для суда как-то даже зазорно». Людина цінує ідеальне благо нічного спокою, і тому можливо, що договір з сусідніми мешканцями про те, щоб вони не грали після 10 ч. вечора, буде визнаний «опікаючим судом» гідним охорони. Але автор далеко не упевнений в долі договору про те, щоб сусіди не грали тільки відомої п'єси, яка важка для мене в силу яких-небудь спогадів. Чи не буде це визнано примхою? «Абстрактної цінності», «цінності з точки зору обороту» зміст нашого договору, поза сумнівом, не має. А тим часом для мене це питання великої важливості, питання усієї моєї психічної рівноваги, і якщо «опікаючий суд» визнає мій договір недійсним, він принесе мене, живу людську особистість, в жертву абстрактній «цивільній людині», людині «обороту». Чи маєте ви на це право?

Істинно-культурна правосвідомість повинна відповісти «не маю». Нехай життя моє склалося особливо, нехай я став чутливий до того, до чого байдужі інші, але потрібно ж жити і мені. Нехай я дивак, але я все ж людина, і якщо право бажає виконати своє завдання, воно повинне визнати і *право дивака на існування* [18, с. 41].

Дещо розмитим виглядає критерій розмежування майнових і немайнових зобов'язань, запропонованих Є. В. Пассеком. Для відмежування цивільно-правових зобов'язань від інших відносин (неюридичних) автор пропонує критерій інтересу: «естественным мерилем ценности должно было бы, таким образом, служить субъективное чувство управомоченного» [16, с. 72].

Проте певна складність судового захисту за наявності такого критерію приводить автора до усвідомлення того, що необхідно мати точніші «координати» для вирішення вказаної проблеми. Він пише: «ясно, однако, что положить в основание своих решений такой шаткий и неопределенный критерий, как субъективные чувства отдельных лиц, право, не впадая в произвол, не может. При исполнении лежащей на нем задачи — регулирования отношений людей между собой и восстановления нарушенных прав — оно должно, по крайней мере, для громадного большинства случаев, искать более объективного мерил ценности, и в области имущественных отношений находит его в деньгах» [16, с. 12].

Автор так формулює цей інтерес кредитора: «Действие, составляющее предмет обязательства, обладает имущественной ценностью в том случае, если конечным результатом его совершения должником будет поступление в имущество кредитора или другого лица какого-нибудь материального объекта; в противном случае действие это или представляет для кредитора интерес неимущественный, или не представляет вовсе никакого интереса». Відмежування висловів «представляет для кредитора интерес неимущественный» чи «не представляет вовсе никакого интереса» автор на абзац вище формулює так: «кредитору небезразлично, исполнит ли должник свое обязательство или нет» — це немайновий інтерес у зобов'язанні [16, с. 42].

Запропонований критерій надмірно суб'єктивний, тим більше, що зацікавленість у тій чи іншій дії боржника у кредитора може мінятися з часом, надмірно «хистким» є існування зобов'язання із такою умовою його дійсності.

В. Голевинський не вказував прямо, чи визнається ним дійсність немайнового зобов'язання, але він писав, що предмет зобов'язання повинен вмещувати в собі наступні три умови: воно має бути можливе фізично, можливе юридично і мати відому цінність. При цьому під цінністю він розумів майнову цінність чи *суттєву цінність для кредитора*, отримання якої було б для нього бажано [27, с. 2, 3]. Робимо висновок, що автор визнавав немайнові зобов'язання, а критерієм їх відмежування від неюридичних обіцянок є визнання дії боржника такою, що має суттєву цінність для кредитора.

Зовсім інший «інтерес» має на увазі І. Б. Новицький при розмежуванні цивільно-правових зобов'язань і інших відносин, що на них схожі. Він вважав, що грань між зобов'язаннями в юридичному сенсі, тобто супроводжуваними юридичною санкцією, в сенсі можливості застосування примусових заходів державної влади у разі невиконання зобов'язань

ня, і зобов'язаннями (і обіцянками), що не супроводжуються правовою санкцією, проводиться у зв'язку з *характером інтересів*, з приводу яких виникає те або інше відношення. Буває так, що відношення, хоча і має істотне, важливе значення з точки зору держави, суспільства, проте не вимагає примусового захисту від держави, оскільки цілком забезпечується іншими заходами (вплив громадської думки і т. п.). У інших випадках (різних побутових обіцянок) держава не убачає потреби захищати обіцянку примусовими заходами, вважає зайвим закріплювати суспільне відношення в якості правовідношення зважаючи на малозначність інтересу з точки зору держави [21, с. 52].

Але тут ми не бачимо, як держава (в особі суду) має виявити наявність цього інтересу.

Як і у випадку таких критеріїв як «справедлива вимога», «серйозність вимог», критерій «характер інтересів» повністю покладається на розсуд суду, який має виявити справедливість вимог кредитора чи виявити суспільний інтерес у захисті певного зобов'язання. Ці критерії далекі від об'єктивності.

Думаємо, вірний критерій для відмежування зобов'язальних відносин від неюридичних знайдений І. А. Покровським. Він задає питання «Если признать, что имущественный характер не составляет неперемennого признака обязательства, то не получим ли мы чрезмерного и опасного расширения сферы гражданского права? Не следует ли здесь тем более поставить какую-либо «веху»? С одной стороны — неппротивность закону, добрым нравам и т. д., а с другой стороны — общая для всякого обязательства «веха» — необходимость юридического *animus obligandi* [18, с. 41]. В іншій праці автор вказував, що: «Первым условием для юридической силы всякого — даже имущественного — договора является наличность у договаривающихся воли придать своему соглашению юридический характер (*animus obligandi*)... [17, с. 137].

Ми вже наводили декілька різних думок І. Б. Новицького на критерії розмежування цивільно-правових зобов'язань і неюридичних «зобов'язань», цікаво, що поряд з названими І. Б. Новицький наводить інші критерії, вже слідуючи за І. А. Покровським. Так, автор вказує, що угода про послуги, що зазвичай виконуються в житті за плату, може в конкретному випадку мати безкоштовний характер зважаючи на особливості відносин між цими особами (наприклад, угода відносно консультації і т. п. між колишніми шкільними товаришами, близькими друзями і т. п.). Тому для розмежування юридичних зобов'язань і побутових обіцянок слід мати на увазі також додаткову ознаку — *намір сторін* [21, с. 52].

Тут автор називає вже ту ознаку, що дійсно може допомогти нам у вирішенні питання про юридичний характер тих або інших відносин.

В цьому випадку відпадуть спекуляції на тему визнання чи невизнання немайнових зобов'язань. Вже не буде виникати питання про виникнення зобов'язання у випадку обіцянки прийти на побачення чи на

вечірку. Намір сторін надати відносинам юридичного характеру у цих випадках не вбачається.

Кінець кінцем вірне наступне твердження (І. А. Покровський цитує редакційну комісію Німецького цивільного кодексу): *надо предоставить индивиду право заключать договоры даже необычного содержания: достоин охраны всякий интерес, который не нарушает границ закона или индивидуальной свободы. Нет надобности в иных границах, кроме той, которая требует, чтобы обязательство не противоречило закону или добрым нравам*» [18, с. 41–42].

Тому розмежування юридичних і моральних зобов'язань, на наш погляд, ґрунтується не на наявності в них майнового інтересу, умовою для юридичної сили всякого, в тому числі майнового зобов'язання є наявність волі сторін надати своєму правочину юридичний характер, звісно, це стосується договірних зобов'язань. Власне недоговірні зобов'язання не стикаються із подібною проблемою, оскільки їх виникнення пов'язується із вказівкою закону, а ЦК України, як всім відомо, захищає у гл. 82 не тільки матеріальні цінності (ідеться про відшкодування моральної шкоди).

При застосуванні цього критерію не суд своїм суб'єктивним судженням буде вирішувати «серйозність» зобов'язання — а самі сторони. Але на суд покладається не менш складне завдання — виявити дійсний намір сторін.

Таким чином, робимо висновок, що зміст зобов'язання можуть скласти права вимоги і обов'язки здійснення будь-яких правомірних дій, у тому числі, немайнового характеру, якщо ці дії не суперечать законодавству і не відносяться до сфери моральних взаємовідносин. Критерієм відмежування цивільних зобов'язань від моральних обов'язків, обіцянок побутового характеру є наявність у сторін волі надати своєму правочину юридичний характер, якщо цей правочин відповідає вимогам закону, моральним устоям суспільства.

Можна зробити загальний висновок, що чим більше буде зростати культурний, духовний рівень життя у нашій країні, добробут всіх верств населення, тим більше ваги будуть набувати зобов'язання із немайновим змістом. Кінець кінцем не можна заперечувати існування немайнових зобов'язань і контексті застосування, можливо, найголовнішого принципу договірного права, — свободи договору.

Л і т е р а т у р а

1. Богатырев Ф. О. К вопросу о существовании обязательств с нематериальным интересом / Ф. О. Богатырев // Журнал российского права. — 2004. — № 1. — С. 88–100.
2. Богатырев Ф. О. Обязательство с нематериальным интересом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ф. О. Богатырев. — М., 2003. — 27 с.
3. Домбровский Е. Неимущественный интерес в гражданском праве / Е. Домбровский // Социалистическая законность. — 1937. — № 8. — С. 94–101.

4. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Т. 2 / Г. Ф. Шершеневич. — М. : Статут, 2005. — 462 с. — (Классика российской цивилистики).
5. Дернбург Г. Пандекты: Обязательственное право : пер. с нем. Т. 2, вып. 3 / Г. Дернбург ; пер. под ред. П. Соколовского ; ред.: А. Э. Вормс, И. И. Вульфферт. — 3-е рус. изд. — М., 1911. — 412 с.
6. Кавелин К. Права и обязанности по имуществам и обязательствам в применении к русскому законодательству. Опыт систематического обозрения / К. Кавелин. — С.Пб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1879. — 442 с.
7. Гражданское право губерний Царства Польского и Русского в связи с Проектом гражданского уложения. Общая часть Обязательственного права / И. Н. Трепицын. — Варшава : Тип. Варшав. учеб. окр., 1914. — 363 с.
8. Савиньи Ф. К. Обязательственное право / Ф. К. Савиньи ; пер. с нем.: Н. Мандро, В. Фукс. — М. : Тип. А. В. Кудрявцевой, 1876. — 610 с.
9. Иоффе О. С. Советское гражданское право (курс лекций). Ч. 1 / О. С. Иоффе. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1958. — 511 с.
10. Гавзе Ф. И. Обязательственное право / Ф. И. Гавзе. — Минск : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1968. — 123 с.
11. Генкин Д. М. Предмет советского гражданского права / Д. М. Генкин // Советское государство и право. — 1955. — № 1. — С. 102–109.
12. Агарков М. М. Обязательства по советскому гражданскому праву / М. М. Агарков. — 1940. — 191 с. — (Ученые труды ВИАЮН ; вып. 3).
13. Гражданское право : учебник. В 2 т. Т. II, полутом 1 / отв. ред. Е. А. Суханов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : БЕК, 1999. — 704 с.
14. Гражданское право : учебник. В 3 т. Т. 1 / Н. Д. Егоров, И. В. Елисеев [и др] ; отв. ред. А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой. — 6-е изд., перераб. и доп. — М. : ТК Велби : Проспект, 2005. — 776 с.
15. Кротов М. В. Обязательственное право / М. В. Кротов // Правоведение. — 1992. — № 1. — С. 120.
16. Пассек Е. В. Неимущественный интерес и непреодолимая сила в гражданском праве / Е. В. Пассек. — М. : Статут, 2003. — 399 с. — (Классика российской цивилистики).
17. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. — М. : Статут, 1998. — 353 с. — (Классика российской цивилистики).
18. Покровский И. А. Абстрактный и конкретный человек перед лицом гражданского права / И. А. Покровский // Вестник гражданского права. — СПб., 1913. — № 4. — С. 30–50.
19. Нечаев В. Интерес / В. Нечаев // Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. — СПб., 1894. — Т. XIII.
20. Советское гражданское право : учеб. для юрид. высш. учеб. завед. Т. 1 / под ред. Д. М. Генкина. — М. : Госюриздат, 1950. — 496 с.
21. Новицкий И. Б. Общее учение об обязательстве / И. Б. Новицкий, Л. А. Луцц. — М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1950. — 416 с.
22. Рожкова М. А. К вопросу об обязательствах и основаниях их возникновения / М. А. Рожкова // Вестник ВАС РФ. — 2001. — № 6. — С. 69–85.
23. Ем В. С. Для них право имеет ценность / В. С. Ем, В. В. Бердников // Неимущественный интерес и непреодолимая сила в гражданском праве / Е. В. Пассек. — М. : Статут, 2003. — 399 с. — (Классика российской цивилистики).
24. Виндшейд Б. Об обязательствах по римскому праву : пер. с нем. / Б. Виндшейд ; под ред., с прим. А. Б. Думашевского. — СПб. : Тип. А. Думашевского, 1875. — 603 с.
25. Годэмэ Е. Общая теория обязательств / Е. Годэмэ ; пер. с фр. И. Б. Новицкого. — М. : Юрид. изд-во, 1948. — 510 с.
26. Гражданское право : учебник. Ч. 1 / под ред. А. Г. Калпина, А. И. Масляева. — М. : Юристъ, 1997. — 472 с.
27. Голевинский В. О происхождении и делении обязательств / В. Голевинский. — Варшава : Тип. О. Бергера, 1872. — 310 с.

А н о т а ц і я

Голубева Н. Ю. Дійсність немайнових зобов'язань за ЦК України. — Стаття.

Стаття присвячена аналізу цивільного законодавства України щодо можливості його застосування до немайнових зобов'язань. Визначені проблемні аспекти досліджуваних питань. Визначені ознаки, що відрізняють цивільно-правове зобов'язання із нематеріальним змістом від «моральних» обов'язків, які беруть на себе особи.

Ключові слова: зобов'язальне право, зобов'язання, немайнове зобов'язання, зміст зобов'язання.

А н н о т а ц и я

Голубева Н. Ю. Действительность неимущественных обязательств по ГК Украины. — Статья.

Статья посвящена анализу гражданского законодательства Украины относительно возможности его применения к неимущественным обязательствам. Определены проблемные аспекты исследуемых вопросов. Определены признаки, которые отличают гражданско-правовое обязательство с нематериальным содержанием от «моральных» обязанностей, которые берут на себя лица.

Ключевые слова: обязательственное право, обязательство, неимущественное обязательство, содержание обязательства.

S u m m a r y

Golubeva N. Y. Reality of non-property commitments to the Civil Code of Ukraine. — Article.

This article analyzes the civil legislation of Ukraine concerning its application to non-property commitments. Problematic aspects of the issues that are being studied are defined. The features that distinguish commitments of civil law with commitment to non-proprietary content and «moral» obligations that assumed by the entity are defined.

Keywords: law of obligations, commitments, non-property commitment, content of commitment.